

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 343.98

*Коновалова В. О., д-р юрид. наук, професор, провідний співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені В. В. Сташиса, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2043-8694>,
e-mail: kafkrim1@gmail.com*

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ, ПРИХОВАНИХ ІНСЦЕНУВАННЯМ

Огляд місця події при виявленні трупа з ознаками насильницької смерті завжди пов'язаний з вирішенням низки розумових завдань. Одними з найбільш складних є завдання при розслідуванні вбивств, прихованих інсценуванням. У методиці розслідування вбивств, незважаючи на деяку традиційність, притаманну усім різновидам цього злочину, окремі способи їх вчинення та приховування привертають до себе увагу. Такі ситуації вимагають використання евристичних підходів у розслідуванні при вирішенні виникаючих завдань та встановленні слідів злочину у ході огляду місця події. Оскільки природний хід і характер події при інсценуванні перекидаються системою дій, вжитих злочинцем, справжня картина того, що відбувається зовні, маскується тим чи іншим способом та спотворюється сама сутність події [1, с. 112–113]. У основі інсценування лежить розумова діяльність злочинця, яка спрямована на приховування кримінальної події. Названа обставина ускладнює пізнавальну діяльність слідчого при здійсненні огляду місця події. Значне розширення діапазону тупикових ситуацій, що виникають, невизначеність висунутих версій, порушення причинно-наслідкових зв'язків між подією та її наслідками – це лише деякі фактори, що супроводжують діяльність слідчого при огляді місця події при розслідуванні зазначених убивств.

Найбільш часто мають місце випадки завуалювання скоєного вбивства, некримінальною подією, до яких можна віднести:

- 1) інсценування падіння з висоти;
- 2) інсценування необережного поводження з вогнепальною зброєю;
- 3) інсценування смерті від утоплення;
- 4) інсценування смерті від дії вогню при пожежі;
- 5) інсценування смерті від необережного поводження з електрикою;
- 6) інсценування смерті від транспортної авто- або залізничної травми [2, с. 46].

Дати вичерпний перелік усіх способів приховування смерті особи інсценуванням практично неможливо, тому що індивідуальність дій злочинця є наслідком впливу різних за змістом об'єктивних та суб'єктивних чинників. Однак наведені варіанти є найбільш типовими способами приховування вбивства з використанням інсценування нещасного випадку. Розглянемо кожен з них окремо.

1. Вбивство, що інсценується під падіння з висоти унаслідок нещасного випадку. У ході огляду місця події досліджується обстановка, в якій сталася подія. Особлива увага при цьому приділяється огляду місця, де знаходився потерпілий перед падінням, виявленню там слідів перебування сторонніх осіб, слідів боротьби та ін. Зазвичай ознаками, що свідчать про інсценування події, є тілесні ушкодження на тілі потерпілого, що відрізняються своїми характеристиками від ушкоджень, що виникають при падінні з висоти. Крім тілесних ушкоджень, на спростування версії нещасного випадку вказують окремі факти при дослідженні обстановки події. Аналіз усіх обставин місця події може дати обґрунтоване припущення про відсутність об'єктивної можливості падіння потерпілого з висоти внаслідок нещасного випадку.

2. Інсценування вбивства в результаті необережного поводження зі зброєю. Огляд місця події у таких випадках здійснюється після заяви щодо смерті потерпілого в результаті необережного поводження з вогнепальною зброєю. За таких обставин під час огляду

місця події особлива увага звертається на місця знаходження трупа і вогнепальної зброї. Ознаками, що вказують на інсценування, можуть бути: відсутність зброї поруч із трупом; відсутність слідів близького пострілу; декілька кульових ран на тілі потерпілого та ін. Додатково, для вирішення питання про можливість самовільного пострілу без натискання на спусковий гачок та проведенні розрахунків щодо можливості потерпілого випадково натиснути на спусковий гачок, призначається експертиза вогнепальної зброї і слідів її застосування. Також, встановленню ознак інсценування буде сприяти дактилоскопічна експертиза, що детально досліджує розташування відбитків пальців рук на окремих частинах вогнепальної зброї і приналежність їх потерпілому та підозрюваній особі.

3. Інсценування смерті від утоплення. Обставини утоплення описуються підозрюваною особою досить докладно і, на перший погляд, правдиво. Однак у процесі огляду місця події та трупа встановлюються дані, що спростовують такі показання. Такими ознаками можуть бути: незначна глибина водойма в місці, де ймовірно потонув потерпілий; відсутність сильної течії води; добра фізична форма потерпілого; температура води, яка, в певний час року, не сприяє переохолодженню організму людини тощо. Крім цього, ознаки інсценування від утоплення можуть бути виявлені при зовнішньому огляді трупа. Такими ознаками є тілесні ушкодження, що за своїми характеристиками не могли утворитися при утопленні. Факт інсценування смерті потерпілого від утоплення також знаходить своє підтвердження при проведенні судово-медичної експертизи, яка встановлює наявність та локалізацію тілесних ушкоджень на тілі, час та механізм їх утворення, зв'язок зі смертю потерпілого.

4. Інсценування смерті від дії вогню при пожежі. Після скоєння вбивства злочинець вчиняє підпал місця злочину, вважаючи, що пожежа знищить не тільки всі сліди, а й труп потерпілого. Дійсно, дуже багато слідів перебування злочинця на місці події, як і слідів скоєння вбивства, знищується в наслідок пожежі. Однак огляд місця події і ретельне вивчення слідів дії вогню, а також огляд трупа дає в розпорядження слідчого комплекс фактів, які свідчать про подію, що відбулася, і механізм її здійснення. Вже на стадії огляду слідчий може зробити попередній висновок про інсценування смерті від дії вогню при пожежі. У цьому відношенні особливо важлива інформація надходить від судового медика при огляді обгорілого трупа. У ході огляду трупа може бути зроблений висновок про те, що наявні на трупі травми мають прижиттєвий характер і не пов'язані з пожежею. Встановлені в ході огляду сліди підпалу будуть додатковими фактами, які дозволять зробити висновок про наявність інсценування смерті потерпілого від дії вогню.

5. Інсценування смерті від необережного поводження з електрикою. Даний вид інсценування зустрічається нечасто. Огляд місця події та трупа потерпілого здійснюється після заяви про загибель особи, що настала в результаті необережного поводження з електричними приладами або іншими джерелами електроенергії. При огляді місця події слідчий за участю фахівця електрика, а також судового медика звертає увагу на обстановку, в якій сталася подія. Моделюючи ситуацію ураження електричним струмом, слідчий спільно з фахівцями вивчає характерні ознаки ураження струмом. Звертається увага на розташування електроміток на тілі потерпілого у місцях, які не пов'язані з випадковим дотиком до джерела електроенергії; на відсутність слідів замикання електрики на тілі потерпілого; розташування трупа щодо джерела електроенергії; наявність на трупі слідів насильницьких дій або опору та слідів боротьби та ін. Викрити інсценування у подібних випадках досить складно, що вимагає від слідчого наявності у нього певних навичок з розслідування вбивств. Крім того, огляд місця події при розслідуванні вбивств прихованих інсценуванням потребують від слідчого здатності до рефлексивного мислення, що дозволяє, шляхом аналізу обстановки місця події, встановити ознаки злочину.

6. Інсценування смерті від транспортної авто- або залізничної травми. У практиці розслідування мають місце випадки інсценування смерті, яка настала у результаті автомобільної або залізничної травми. При дослідженні таких подій основними слідчими (розшуковими) діями, що сприяють виявленню інсценування, є огляд місця події і трупа, а також проведення судово-медичної експертизи. Як правило, вже у процесі огляду обстановки місця події та трупа потерпілого слідчий спільно з експертом встановлює посмертний характер пошкоджень, завданих транспортними засобами. При огляді звертається увага на локалізацію тілесних ушкоджень, які не відповідають звичайному розташуванню травм, що виникають при наїзді, а відповідають пошкодженням, характерним для горизонтального положення тіла жертви, тобто про те, що потерпілого поклали на трасу або

рейки залізничного полотна. Такі обставини сприяють формуванню версії слідчого про вбивство потерпілого та інсценування його смерті від транспортної авто- або залізничної травми.

Встановлення ознак інсценування смерті потерпілого в результаті некримінальної події при огляді місця події здійснюється за допомогою, так званих, «негативних обставин». Виявлення негативних обставин дозволяє побачити неточності і протиріччя в теоретичній моделі події. Така модель, як правило, формується у свідомості слідчого в результаті пояснення особи, яка заявила про смерть потерпілого, і не знаходить свого підтвердження у ході огляду місця події. Встановлення під час огляду ознак інсценування сприяє встановленню механізму злочинної події і особи, яка її вчинила.

Список використаних джерел:

1. Семенов В. В. Розслідування вбивств, прихованих інсценуванням : монографія / за ред. проф. В. О. Коновалою. Харків : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. 144 с.
2. Селиванов Н. А., Соя-Серко Л. А. Расследование убийств : монография. Москва : Манускрипт, 1994. С. 224.

УДК 343.98 : 340.116

*Даньшин М. В., д-р юрид. наук, проф., заступник декана з наукової роботи юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2841-1891>,
e-mail: crime.science@ukr.net*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ

1. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України концептуально реформував органи вітчизняної кримінальної юстиції, істотно реорганізував правоохоронні органи та суд, додав принципових змін до їх структури і функціональної спрямованості. Кардинальні зміни торкнулися не лише організаційної структури судів та органів прокуратури, а й органів досудового слідства. При цьому спостерігаються певні протиріччя у стратегічній задумці Законодавця, які негативно відображаються на сучасній практиці протидії злочинності, наприклад, непродуманість, поспішний підхід законодавця до формування сторони обвинувачення у кримінальному провадженні призвів до її спотворення, що потягло за собою тяжкі наслідки: якість досудового розслідування кримінальних правопорушень суттєво знизилася; обвинувачам-прокурорам, без підтримки потерпілих, складно відстоювати свої позиції в судах; велика кількість кримінальних справ не знаходить свого справедливого вирішення в судах; принцип змагальності сторін у досудовій стадії кримінального провадження майже не діє [1, с. 126–127]. Також в умовах чинного КПК України постали декілька принципово важливих питань: – хто конкретно є суб'єктом збирання і фіксації доказової інформації і несе за це відповідальність? – які способи збирання доказів є допустимим, а які ні? – наскільки докорінні зміни у кримінальному процесі сприятимуть розкриттю злочинів (ефективності роботи слідчого апарату і оперативних підрозділів)?

Насправді, як у практиків, так і у теоретиків існують декілька протилежних думок з приводу перспективності запровадженої трансформації вітчизняної нормативної моделі кримінального провадження, доцільності її ідеології та обраних шляхів реалізації засад. Представляється, що відповіді на ці питання вимагають від наук кримінального процесу та криміналістики вже зараз, з одного боку, підготовки і внесення уточнень і доповнень до окремих статей КПК, а з іншого – накопичення практичного досвіду застосування окремих його положень і його осмислення. У цьому зв'язку вбачається обґрунтованим думка про те, що завданням криміналістики на сучасному етапі є вдосконалення своєї теорії в змінених умовах правового регулювання, а також розроблення новітніх практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення ефективності розкриття злочинів.

2. Постановка зазначених вище проблем свідчить про те, що від криміналістики потрібна дедалі більша допомога практики протидії злочинності. Однак тут існує нагальна проблема сучасної криміналістичної науки, котра пов'язана з тим, що наукові розробки в криміналістиці останнього періоду носять, як правило, теоретичний характер. Криміналістика поповнилася в останні роки численними теоріями, навчаннями, концепціями. Разом з тим, обсяг розробок прикладного характеру значно скорочується. Останній період розвитку криміналістики свідчить про те, що криміналістика пішла в деякий саморозвиток